

Een rehabilitatie van Hendrik De Man?

► *Jan Buelinckx en Griet Van Meulder*

Op 12 december 2003 organiseerde het AMSAB een colloquium over Hendrik De Man met als doelstelling: "Toetsing van zijn ideeën aan de actualiteit". Dit initiatief werd volgens de folder en de website mede georganiseerd door verschillende vakgroepen Geschiedenis van Vlaamse universiteiten¹, het ABVV van Antwerpen, organisaties zoals het Vermeylenfonds en het Masereelfonds. Deze lange lijst van instellingen en organisaties gaf sterk de indruk dat er unanimititeit bestaat bij historici en binnen de linkerzijde over de figuur van De Man die in de introductiefolder voorgesteld wordt als: "de belangrijkste denker van de socialistische beweging na Marx" en "gaat door als de grondlegger van de tweede fase van het socialisme, waarin gekozen wordt voor democratie, voor ethische waarden als grondslag voor de sociaal-democratie, voor reformisme, openheid tegenover de godsdienst, geleide economie."

In het programma was geen plaats voor een discussie over het concrete politieke traject van De Man: van socialisme tot een fascistische ontsporing. Deze aanpak lijkt meer op een politieke rehabilitatie in het kader van een actueel SPA-project voor een 'ethisch socialisme' dan op een kritische en historische analyse van het oeuvre van Hendrik De Man. Het is onaanvaardbaar om een essentieel feit te verzwijgen of te minimaliseren: Hendrik De Man heeft in 1940 als voorzitter van de BWP beslist om deze partij op te heffen en te collaboreren met de nazi-bezetter. Daarmee koos De Man voor een radicale breuk met de vele socialisten die wel in verzet gingen.

Is deze politieke keuze van De Man in 1940 het resultaat van een plotse "ontsporing", een bijna onverklaarbare breuk? Of zit er een coherente lijn in de ontwikkeling van het ideeëngoed van De Man? Is de collaboratie van De Man niet veeleer het resultaat van een proces, een evolutie van zijn doctrine die in de gegeven historische omstandigheden affiniteiten ontwikkelde met het fascisme? Deze vragen dienen volgens ons centraal te staan in een ernstige reflectie over de erfenis van De Man. Dit vereist een genuanceerde evaluatie van zijn politieke ideeën vóór zijn collaboratie in 1940 waaronder: zijn rechtse kritiek op de parlementaire democratie, zijn correspondentie met Mussolini, zijn autoritarisme, zijn corporatisme, zijn elitisme, enz.

De enige kritische stem van het colloquium was de 'open brief' die door het dagelijks bestuur van de BBTK werd uitgedeeld aan de ingang van de zaal. BBTK Antwerpen werd als organisator op de folder vermeld maar bleek dit echter helemaal niet op prijs te stellen: "Bij het lezen van de uitnodiging vielen wij bij wijze van spreken bijna van onze stoel". "Sinds wanneer maakt men in vakbonds- en socialistische kringen van de politieke figuur Hendrik De Man een lichtend voorbeeld?" vroegen de syndicalisten zich af. Met een kritisch colloquium, die de sleutel probeert vast te krijgen van het denken van De Man zouden zij geen probleem gehad hebben: "Het gaat ons niet om het colloquium, het gaat ons over het voor ons totaal onaanvaardbaar beeld dat via de folder in een breed publiek verspreid wordt. (...) Wij waren geschokt over een folder en een affiche die

het hebben over de “erfenis” van De Man en dan nog in combinatie met een foto van het lichtend voorbeeld in die “typische” jaren '30 stijl.” De “eenzijdige hagiografische folder” was de BBTJK'-ers duidelijk in het verkeerde keelgat geschoten. Ze wensten zich dan ook duidelijk te distantiëren van “deze geschiedenisvervalsing”.

Colloquiumvoorzitter Herman Balthazar vond het nodig in zijn slottoespraak te repliceren dat het colloquium geen hagiografie was.

De “actualiteitswaarde” van De Man: aanval op het marxisme

Op maandag 26 januari 2004 stond in de krant *Le Soir* een artikel van de Franse filosofe Monique Canto-Sperber onder de titel: “L’avenir du socialisme est libéral” waarin ze argumenteert dat het marxisme niet meer actueel is. Ook zij haalt Henri De Man aan als lichtend voorbeeld: “Le socialiste belge Henri De Man, dans ‘Au-delà du marxisme’, démontre dès la fin des années ’20 que le marxisme est dépassé.”² Canto-Sperber ageert tegelijkertijd tegen het antiliberalisme van de andersglobalistische beweging.

Een soortgelijke stroming bestaat in België en het colloquium van het Amsab bevat elementen die in dergelijke richting gaan. Ook tijdens het colloquium van 12 december 2003 werd een poging gedaan om de actualiteitswaarde van De Man centraal te stellen. Dit wijst volgens ons op een doelbewuste politieke constructie van ideologie door een bepaalde stroming binnen de SPA. Naast interventies over het archivalisch erfgoed, het oeuvre en de politieke loopbaan van De Man (door o.a. Balthazar, Brélaz en Steenhaut), werd gedebatteerd over “ethische waarden voor partijvorming”. Het colloquium gaf daarnaast ook een podium aan SPA-coryfeeën met hun standpunten over de (Europese) sociaal economische politiek. Zij kwamen hun ideeën uit de doeken doen, zonder het daarbij specifiek over De Man te hebben. Karel Van Miert haalde met een sterk neoliberaal pleidooi uit tegen de andersglobalisten, Europees Parlements lid Anne Van Lancker had het ondermeer over de noodzaak van overheidsregulering om de groei te stimuleren en te investeren in sociale en ecologische projecten, en Jef Sleenckx kreeg applaus voor zijn agitatie (vanuit het publiek) tegen de fiscale

amnestie, een volledig antisociale maatregel die door de socialisten werd goedgekeurd. Het geheel werd ondermeer afgesloten met een oproep voor steun aan de Vereniging voor de studie van het werk van Hendrik De Man.

We kunnen ons vragen stellen bij het feit dat de doctrine van De Man vandaag in een context van neoliberalisme met zijn crisis, werkloosheid en oorlog, opnieuw wordt bovengehaald door een stroming binnen de SPA.

Aanzet tot een kritisch debat

Omdat een reflectie over dergelijke vragen ons moet toelaten beter te begrijpen wanneer en waarom een antimaterialistische herziening van het socialisme in bepaalde historische omstandigheden kan leiden tot een *dérivé* naar het fascisme, hebben de leesgroep ‘inlee(f)swerkplaats’, de STER (studenten tegen racisme) en het Mase-reelfonds van Gent op 22 januari 2004 een eerste aanzet tot dit debat willen geven door de organisatie van een gespreksavond in Gent met Guy Desolre (PS, prof. ULB), Jaap Kruithof (professor emeritus Ugent en actief in Attac) en Raf Verbeke (syndicalist) als sprekers. Het initiatief was kleinschalig opgevat maar verzamelde niettemin een 60-tal geïnteresseerden, waaronder heel wat jongeren en een aantal Amsab-medewerkers.

Zowel Guy Desolre als Jaap Kruithof bespraken het feit dat het niet de eerste keer is dat pogingen ondernomen worden om eerherstel voor Hendrik De Man te bekomen. De sprekers telden een vijftal pogingen tot rehabilitatie.

Toen enkele jaren na zijn dood enkele jongsocialisten opnieuw dweepten met De Man introduceerde Ernest Mandel in juli 1959 zijn artikel in het tijdschrift *Links* als volgt: “De Man is een probleem voor het naoorlogse socialisme. Wij geloven dat men er lang genoeg over heeft gezwegen. Het ogenblik is gekomen om met zijn ideeën af te rekenen. Dit is het enige middel om het ontstaan van een De Man-legende te verhinderen.”³

Twintig jaar na de dood van De Man organiseerde de vakgroep publiek recht van de Universiteit van Genève een driedaags colloquium op initiatief van Ivo Rens, zoon van Jef Rens die een

belangrijke functie bekleed had bij de IAO in Genève én bevriend was geweest met De Man. Guy Desolre ging toen in de plaats van marxistisch econoom Ernest Mandel, die Zwitserland toen niet binnen mocht wegens "agitatorische activiteiten". Desolre kende Mandel van de Jeunes Gardes Socialistes en had een artikel geschreven over het denken van De Man.⁴ Op het colloquium waren toen wel enkele Vlaamse socialisten (Piet De Buysse, Piet Frantzen, ...) en familieleden van De Man, maar prominenten van de BSP bleven er weg omdat er op de figuur van De Man in die tijd nog een politiek taboe rustte. Hoofdspreker was toen Michel Brélaz, die gedurende twee uur de kritiek van Desolre trachtte te weerleggen.

In het Archief en Museum voor het Vlaams Cultuurleven te Antwerpen vond in 1985 naar aanleiding van zijn 100ste verjaardag een tentoonstelling plaats over Hendrik De Man. Het was een initiatief van toenmalig burgemeester Bob Cools en de "Association pour l'Étude de l'Oeuvre d'Henri de Man".

In 1999 organiseerde deze Vereniging voor de Studie van het werk van De Man een studiedag en in 2003 titelde het colloquium van het Amsab: "De erfenis van Hendrik de Man".

Jaap Kruihof benadrukte in zijn betoog dat de klassenstrijd niet tegengesteld is aan het realiseren van ethische waarden. Volgens Kruihof breekt De Man met de essentie van Marx, namelijk dat er uitbuiting plaatsvindt in de arbeid, het principe van de diefstal van de meerwaarde.

Raf Verbeke kwam in contact met de ideeën van De Man via het ABVV. Begin jaren '70 was Norbert De Batselier er verantwoordelijk voor de syndicale vorming. In deze vakbondsvorming werd het thema arbeiderscontrole behandeld na beslissing van het ideologisch ABVV-congres van 1971.

De wortels van dit thema vinden we terug in de jaren '20. In 1921 organiseerde De Man samen met De Brouckère een studieweek over arbeiderscontrole. De eis voor arbeiderscontrole is in wezen een progressief antwoord op de macht van het kapitaal en houdt verband met de realisatie van economische democratie. Het klassieke reformisme zag de realisatie van deze eis als een uitbreiding van de politieke democratie die in de

staatsinstellingen door het algemeen stemrecht was verworven. De Man gaf al vlug een reactionaire inhoud aan deze progressieve discussie en gebruikte daarbij prekapitalistische ervaringen (vb. corporatisme). De strijd voor democratie in de onderneming was voor De Man de strijd voor de bevrijding van de mens in de arbeid. Arbeid en de sociale strijd op de werkvloer worden ontrokken aan de concrete sociaal historische situatie. In een ethisch-socialistisch kader leidt dit tot autoritair denken. Volgens Raf Verbeke ligt de oorzaak van deze evolutie van De Man in het feit dat hij ontgoocheld was in de arbeidersklasse nadat deze meegevochten had in de Eerste Wereldoorlog. Raf Verbeke poneerde de thesis, die volgens hem door historici onderzocht zou moeten worden, dat De Man de idee van de arbeiderscontrole overgenomen heeft uit de Russische Revolutie van 1917. De Man heeft deze idee geïmporteerd om ze dan te hervormen en te herinterpreteren en uiteindelijk tegen de werkende bevolking van de Sovjetunie te richten.

Het Plan van de Arbeid is ongetwijfeld de belangrijkste bijdrage van De Man in de Belgische arbeidersbeweging geweest. Het was een poging om het oprukkende fascisme tegen te houden en de werkloosheid tegen te gaan (o.a. door een politiek van grote openbare werken en nationalisatie van sleutelsectoren, ...). Het Plan werd snel begraven toen de BWP toetrad tot de regering in 1935. De Man was ook sterk gericht tegen de grote staking van 1936 die hij trouwens mee hielp breken.

Raf Verbeke stelde dat de realisering van economische democratie volgens De Man geen resultaat moest zijn van democratische klassenstrijd maar van autoritaire staatscontrole binnen het kader van de burgerlijke democratie. Het is De Mans autoritaire opvatting over arbeid, democratie en staat die verantwoordelijk is voor de mislukking van de Planbeweging en de nieuwe ontgoocheling in de strijd tegen de werkloosheid.

Het debat van 22 januari 2004 in Gent was een eerste aanzet tot repliek op een poging tot eerdere herstel voor Hendrik De Man, een poging waarbij expliciete 'uitdagingen' geformuleerd werden in de richting van de andersglobalistische beweging en de gehele linkerzijde. Omdat deze rehabilitatiepogingen verbonden zijn met een actueel en concreet politiek project lijkt ons een verdere kritische discussie onontbeerlijk.

NOTEN:

1. Vanuit de Vakgroep geschiedenis van de VUB ontvingen we het bericht dat op geen enkel moment formeel of informeel aan de vakgroep gevraagd is geweest mee te werken aan het colloquium. De vermelding van de VUB op de folder en de website als medeorganisator was dus niet juist.
2. Zie ook : "Le socialisme libéral. Une anthologie: Europe- Etats-Unies" par Monique Canto-Sperbert et Nadia Urbinati, Editions Esprit (diffusion Le Seuil), 2003.
3. Mandel (E.), "Hendrik De Man : een intellectuele tragedie", in : *Links*, 11 juli 1959. (In dit nummer vindt men hiervan een herdruk)
4. Desolre (G.), Henri De Man et le marxisme. *Critique critique de la critique*, in : *Contradictions*, nr. 44, 1985.